

**SHARQ FALSAFASINING MOHIYATI VA IJTIMOYIY TARAQQIYOTDAGI
ROLI**

Turg'unov Muhammadbobur

Andijon davlat pedagogika instituti

MIG'MAHT kafedrasi o'qituvchisi

To'ychiboyeva Gulchiroy Zafarjon qizi

Nurmuhammadova Gulsevar O'tkirbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

pedagogika fakulteti, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari

Annotatsiya

Mazkur maqolada Sharq falsafasining mohiyati, asosiy g'oyalari va ijtimoiy taraqqiyotdagi roli yoritiladi. Unda insonparvarlik, ma'naviy kamolot, axloqiy qadriyatlar va jamiyat uyg'unligi masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, Sharq falsafasining zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: *Sharq falsafasi, ijtimoiy taraqqiyot, ma'naviyat, axloq, insonparvarlik*

Аннотация

В статье рассматриваются сущность восточной философии, её основные идеи и роль в социальном развитии. Особое внимание уделяется гуманизму, духовному совершенствованию, нравственным ценностям и гармонии общества. Также раскрывается значение восточной философии в современном мире.

Ключевые слова: *восточная философия, социальное развитие, духовность, мораль, гуманизм*

Annotation

This article examines the essence of Eastern philosophy, its main ideas, and its role in social development. It highlights humanism, spiritual growth, moral values, and social harmony. The importance of Eastern philosophy in modern society is also discussed.

Keywords: *Eastern philosophy, social development, spirituality, morality, humanism*

Kirish

Sharq falsafasi insoniyat tafakkurining eng qadimiy va serqirra yo'nalishlaridan biri bo'lib, u ming yillar davomida shakllanib, boyib va takomillashib kelgan. Ushbu falsafiy meros insonning borliqdagi o'rni, uning ichki dunyosi, ma'naviy kamoloti hamda jamiyat bilan o'zaro munosabatlarni anglashga xizmat qiladi. Sharq falsafasining o'ziga xosligi shundaki, u insonni faqat aql egasi sifatida emas, balki ma'naviy-axloqiy mavjudot sifatida ham ko'radi.

Sharq mamlakatlarida, xususan Markaziy Osiyo, Xitoy, Hindiston va Yaqin Sharqda shakllangan falsafiy qarashlar inson hayotining barcha jabhalarini qamrab olgan. Bu qarashlar inson va tabiat, inson va jamiyat o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta‘minlashga qaratilgan bo‘lib, unda muvozanat, sabr-toqat, mehr-oqibat va adolat kabi qadriyatlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Sharq falsafasining rivojiga ko‘plab buyuk mutafakkirlar o‘z hissasini qo‘shgan. Jumladan, Konfutsiy o‘z ta‘limotida axloqiy tartib va ijtimoiy uyg‘unlikni asoslab bergan bo‘lsa, Abu Nasr Forobiy jamiyatni adolatli boshqarish g‘oyasini ilgari surgan. Abu Ali ibn Sino esa insonning ruhiy va jismoniy kamolotini uyg‘un holda rivojlantirish zarurligini ta‘kidlagan. Bu mutafakkirlarning ilmiy merosi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Sharq falsafasi G‘arb falsafasidan farqli ravishda ko‘proq amaliy hayotga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda nazariya va amaliyot bir-biri bilan chambarchas bog‘liq holda qaraladi. Bu falsafada bilim olish jarayoni insonni komillikka yetkazuvchi vosita sifatida talqin qilinadi. Shu sababli ham Sharq falsafasi insonni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Hozirgi globallashuv sharoitida jamiyatda yuzaga kelayotgan ma‘naviy bo‘shliqlar, axloqiy muammolar va ijtimoiy ziddiyatlar Sharq falsafasining dolzarbligini yanada oshirmoqda. Chunki uning asosiy g‘oyalari — insonparvarlik, bag‘rikenglik, sabr-toqat va ma‘naviy poklik — zamonaviy jamiyat uchun muhim yo‘l-yo‘riq bo‘lib xizmat qiladi.

Shu boisdan, Sharq falsafasining mohiyatini chuqur o‘rganish, uning ijtimoiy taraqqiyotdagi rolini tahlil qilish bugungi kunda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Ushbu maqolada aynan shu masalalar keng yoritiladi.

Asosiy qism

Sharq falsafasining mohiyati va nazariy asoslari

Sharq falsafasi o‘zining mazmun-mohiyatiga ko‘ra insonning ma‘naviy-ruhiy dunyosini chuqur tahlil qilishga yo‘naltirilgan falsafiy tizim hisoblanadi. U borliqni anglashda nafaqat aqliy bilimga, balki ruhiy tajriba, axloqiy qadriyatlar va ichki kamolotga ham katta e‘tibor beradi. Sharqona tafakkurda inson tabiatning ajralmas qismi sifatida qaraladi va uning kamoloti tabiat hamda jamiyat bilan uyg‘unlikda amalga oshishi lozim deb hisoblanadi.

Sharq falsafasida borliqni anglashning asosiy mezon sifatida ma‘naviyat va axloqiylik qaraladi. Bu esa uni G‘arb falsafasidan ma‘lum darajada farqlaydi. Agar G‘arb falsafasida ko‘proq ratsional tafakkur ustuvor bo‘lsa, Sharq falsafasida intuitiv bilish, qalb pokligi va ruhiy kamolot muhim o‘rin tutadi. Shu boisdan Sharq falsafasi insonni har tomonlama mukammal qilib tarbiyalashga qaratilgan yaxlit tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Sharq falsafasining asosiy yo‘nalishlari va g‘oyalari

Sharq falsafasi turli hududlarda turlicha shakllangan bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy g‘oyalar mavjud. Jumladan, Xitoy falsafasida Konfutsiy ta‘limotida ijtimoiy tartib,

axloqiy mas’uliyat va insoniy burch tushunchalari asosiy o‘rinni egallaydi. Hind falsafasida esa ruhiy poklanish, karma va nirvana tushunchalari muhim hisoblanadi.

Markaziy Osiyo mutafakkirlari ham Sharq falsafasining rivojiga katta hissa qo‘shgan. Abu Nasr Forobiy jamiyatni boshqarishning adolatli modelini ishlab chiqqan bo‘lsa, Abu Ali ibn Sino insonning jismoniy va ruhiy kamoloti o‘rtasidagi bog‘liqlikni ilmiy asoslab bergan. Shuningdek, Alisher Navoiy o‘z asarlarida insonparvarlik, mehr-oqibat va adolat g‘oyalari keng targ‘ib qilgan.

Bu yo‘nalishlarning barchasini birlashtiruvchi jihat — bu insonni komillikka yetkazish, jamiyatni esa adolat va uyg‘unlik asosida rivojlantirish g‘oyasidir.

Sharq falsafasida inson va jamiyat munosabatlari

Sharq falsafasida inson va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar muvozanat va uyg‘unlik tamoyillari asosida talqin etiladi. Inson jamiyatning ajralmas qismi sifatida qaraladi va uning har bir harakati jamiyat rivojiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli Sharq falsafasi insonni ijtimoiy mas’uliyatli bo‘lishga undaydi.

Bu falsafada jamiyatning barqaror rivojlanishi, avvalo, undagi shaxslarning ma’naviy yetukligiga bog‘liq deb hisoblanadi. Agar inson axloqan pok, ma’naviy jihatdan boy bo‘lsa, jamiyat ham barqaror va taraqqiy etgan bo‘ladi. Shu boisdan Sharq falsafasi ta’lim-tarbiya masalasiga alohida e’tibor qaratadi.

Ijtimoiy taraqqiyotdagi roli va amaliy ahamiyati

Sharq falsafasi jamiyat rivojida muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi. U ijtimoiy hayotning turli sohalarida — siyosat, iqtisod, ta’lim va madaniyatda o‘z aksini topadi.

Sharq falsafasining ijtimoiy taraqqiyotdagi roli quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

jamiyatda adolat va tenglik tamoyillarini qaror toptirish;

insonlar o‘rtasida bag‘rikenglik va o‘zaro hurmatni shakllantirish;

ijtimoiy nizolarni tinch yo‘l bilan hal etishga undash;

yosh avlodni ma’naviy barkamol etib tarbiyalash.

Shuningdek, u davlat boshqaruvida ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, adolatli jamiyat qurish g‘oyasini ilgari suradi. Bu esa jamiyatda barqarorlik va taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi.

Zamonaviy davrda Sharq falsafasining dolzarbligi

Bugungi globallashuv sharoitida Sharq falsafasi o‘zining dolzarbligini yo‘qotmagan, aksincha, yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy jamiyatda yuzaga kelayotgan ma’naviy inqirozlar, axloqiy muammolar va ijtimoiy ziddiyatlarni bartaraf etishda Sharq falsafasining g‘oyalari muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ayniqsa, insonparvarlik, bag‘rikenglik, sabr-toqat va ma‘naviy poklik kabi qadriyatlar bugungi kunda jamiyatni barqaror rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu boisdan Sharq falsafasini chuqur o‘rganish va uni amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Sharq falsafasi insoniyat tarixida muhim o‘rin tutgan, chuqur ma‘naviy va axloqiy mazmunga ega bo‘lgan falsafiy yo‘nalish hisoblanadi. U insonni nafaqat bilimli, balki ma‘naviy yetuk, axloqan pok va ijtimoiy mas‘uliyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Sharq falsafasining asosiy g‘oyalari — insonparvarlik, adolat, bag‘rikenglik, sabr-toqat va ma‘naviy kamolot — har qanday jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur falsafa inson va jamiyat o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta‘minlash, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish hamda insonlar o‘rtasida o‘zaro hurmat va hamjihatlikni mustahkamlashda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, u davlat boshqaruvi, ta‘lim tizimi va madaniy hayotning rivojlanishiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosi bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolgan bo‘lib, u zamonaviy jamiyat uchun muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Hozirgi globallashuv davrida yuzaga kelayotgan turli ijtimoiy va ma‘naviy muammolarni hal etishda Sharq falsafasining o‘rni yanada ortib bormoqda. Chunki u insonni ichki poklikka, sabr-toqatga, murosaga va tinchliksevarlikka undaydi. Bu esa jamiyatda barqarorlikni ta‘minlash va ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri.
2. Abu Ali ibn Sino. Donishnoma.
3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub.
4. Konfutsiy. Lunyu.
5. Al-Ghazoliy. Ihyo ulum ad-din.
6. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat — yengilmas kuch.
7. Sharq falsafasi tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.